

LOSONCZI ÁGNES: MESTER ÉS TANÍTVÁNYA

DOI 10.35402/kek.2026.1.5

A magyar szociológiai irodalomból számomra a két legnagyobb hatású könyvet Losonczy Ágnes írta. Az 1969-ben megjelent *A zene életének szociológiája. Kinek, mikor, milyen zene kell?* alapvetően meghatározta szakmai pályafutásomat, képzőművészet szociológiai kutatásaimat, festmény befogadási elemzéseimet. Az 1977-ben megjelent *Az életmód az időben, a tárgyakban és az értékekben* szemlélete, módszertana kikerülhetetlen volt empirikus kutatásaimban, főként a lakásmód, lakberendezési szokások kutatásban. Losonczy volt az első magyar szociológus, aki természetes egyensúlyt teremtett a kvalitatív és kvantitatív módszerek és adatértelmezések között. Sokszor leírták, hogy iskolateremtő szociológus volt (ámbar – érthetetlen módon – az egyetem csak óraadóként hívták meg, nem foglalkoztatták állandóan) és mi, akik tanítványának valljuk magunkat (Tibori Tímea, A. Gergely András, Szilágyi Erzsébet, Hadas Miklós és természetesen én is), épp ennek a kettősségnek az egységbe hozását tanultuk meg tőle. 1981-től tanítottam szociológiát, szakszociológiát a Közgazdaságtudományi Egyetemen, az Iparművészeti Főiskolán, a Budapesti Tanítóképzőben és 1987-től 2019-ig főállásban a Budapesti Műszaki Egyetemen, mindkét könyv kötelező olvasmány volt és szemináriumokon külön is foglalkoztunk velük.

Ez a két könyv olyan volt, mint Losonczy maga. Aki 96 évesen is őrizte ifjúságát testtartásában, mimikájában, mosolyában és hanghordozásában. Életrajzában bölcsész tanulmányait hangsúlyozzák, történelem diplomáját, holott egész életében meghatározó volt, hogy a háború befejezése után, a kényszer deportálásából (Ausztria, személyes élménye is inspirálja *Sorsba fordult történelem* című könyvének (2005) megírására) hazatérve táncművészeti és színházrendezői tanulmányokat folytatott. A társadalmi, családi traumák személyes megélése ellenére Losonczy kiegyensúlyozott, derűs, elfogadó ember volt, amiben jelentős szerepe volt a zene és a táncművészet melletti elkötelezettségének.

Losonczy Ágnes a háború utáni új világ aktív építésében résztvevő „Fényes szelek nemzedékének” a tagja. Az 1939–1949 között működő (akkor szétvert) népi kollégiumokhoz kötődött. A magyar

irodalomban Nagy László, Juhász Ferenc, Csanádi Imre, Kormos István, Fodor András költészetét jelentette. Saját elkötelezettségem 1968-ban vált nyilvánvalóvá, ezért azt is tudtam, hogy az elnevezés egy kiállítási katalógusból származik, a népi kollégiumokhoz köthető.

A Jancsó Miklós rendezte *Fényes szelek* című nagyhatású filmdrámát 1969-ben mutatták be, akárcsak Losonczy zeneszociológiáját. Vitányi Iván, a hatvanas években a modernizációt segítő *Valóság* szerkesztője, elkötelezett kutatója, oktatója a táncművészetnek, a zenének, akkorra már maga köré gyűjtött leendő szociológus, pszichológus ifjakat (köztük engem is), és általa ismerkedtünk meg Losonczy Ágnessel és Jancsó Miklóssal. *A Fényes szeleket* is együtt láttuk és tanultuk elemezni. Mind a hármuknak meghatározó szerepe volt a korosztályom kultúrakutatóinak készülői szemléletére. Amikor 1972-ben kinevezték Vitányi Ivánt a Népművelési Intézet igazgatójának, fiatal munkatársaiból létrehozta a Kultúrakutató Osztályt (1973 és 1979 között voltam tudományos munkatársa). A hazai kultúra- és művészetszociológia megteremtésében és nemzetközi elfogadottságában Losonczy és Vitányinak jelentős szerepe volt.

Losonczyt a zenén és a táncon kívül a film is foglalkoztatta, főként a dokumentumfilmek. „Az igazat, csakis az igazat... a teljes igazat” – vallotta. 1993–1997 között a Magyar Mozgóképfelügyelet Alapítvány tagja, 1992 és 1997 között a Mozgóképfelügyelet és befogadás Alapítvány elnöke. Ebben többen is együtt dolgoztunk vele, akit mesterünknek tekintettünk és intellektuálisan, értékrendben, kutatásmódszerben is sokat tanultunk tőle.

A hetvenes években empirikus kutatásai az életmód, a tárgyak felé fordultak, melyből 1977-ben jelent meg talán a legismertebb, legnépszerűbb könyve: *Az életmód az időben, a tárgyakban és az értékekben*. Az első részben a történeti életmód modelleket mutatja be, a harmadikban értékorientációkkal foglalkozik. A középső rész máig egyedülálló a hazai szociológiai irodalomban: az anyagi életvitelt, a tárgyi létfeltételeket elemzi, hangsúlyozva a mindennapi élet alapfeltételének, a lakásmódnak a fontosságát. Elemzi a motivációkat, magatartástípusokat. Újszerű, ahogy a lakás szerepét,

jelentőségét hangsúlyozza. Többféle módszert alkalmaz a felvételek és az adatok értelmezése során is. E témában folytatott adatfelvételei (elsősorban Békés megyében), az életformák és a tárgyi szükségletek leírásai Losonczi könyvét a hazai szociológia szakirodalom szemléletformáló művei közé emelik. A Gondolat kiadó által 2020-ban megjelentetett *Losonczi Ágnes műhelyéből* című kötet (Takács R. Anna szerkesztésében, tanulmányok 1960–2017) leghosszabb és legtöbb írást tartalmazó fejezet az *Írások az életmódról*, ezzel is jelezve ennek a témának a fontosságát az életműben.

Losonczi további – főként egészségügyi – kutatásaiban nem vettem részt. „Felnöttem”, mondtuk mind a ketten és még erősebbé, bensőségesebbé, személyessé vált kapcsolatunk. Már a megismerkedésünkkel biztosan tudtam, hogy így lesz. Bemutakoztam, a nevemet mondtam tartózkodóan, ő hosszan nézett és az utánozhatatlan elfogadó, befogadó mosolyával, megnyugtató tónussal ez volt az első mondata: „ilyenem nekem is van”. Lányát (akiről közismert és elismert aneszteziológus lett) ugyancsak Nagy Katának hívják. Gyakran találkoztunk családi házukban, ahol a Nagy András – Losonczi Ágnes házaspár élt lányával, fiával és a németjuhász kutyával, és Leányfalun is, ahova első unokámmal jártam rendszeresen („a finom nénihez és a vicceshez”, ahogy unokám, Tomi Losonczi és Katát emlegette).

Közben végül is csak felnöttem és ebben nagyon sok munkája, bizalma és ideje volt Losonczinak. Természetesen tagja volt a habilitációs bizottságomnak és az MTA tudományok doktori védési procedúrájának is. És ami nekem nagyon fontos volt: részt vett az OTDK Társadalmi Szekciójának munkájában, lelkesen utazott velünk a vidéki egyetemekre, főiskolákra, egyensúlyra törekvő lényével megtanított bennünket a konfliktusok nyugodt megoldására, de még arra is, hogyan kell a munkacsapatunknak együtt megünnepelni a közös eredményes tevékenységünket. (Nagyon szépen énekelt, s persze ebben is főlzabadított a gátlásaim alól, kedvelte a vidékies énekléseimet, de leginkább a Dráva menti paraszti dalokat, melyeket Perencesnyusztán és Örtilosban tanultam gyerekkoromban.) Támogatta, hogy szülővárosomban, Nagykanizsán főiskolát hozzak létre (25 éve működik) és minden minisztériumi, akadémiai, MAB protekcióját bevetette, hogy ez létre is jöhessen. Annyira meggyőzően – szelíden és kérlelhetetlen bizottsággal – tudott támogatni,

amit arra méltónak, értékesnek ítélt, hogy nehéz volt vele szembeszállni.

Amikor tervezni kezdte a terézvárosi kutatást, azonnal kapcsolódtam, sőt: altéma kidolgozását, kutatását is vállaltam a városképről (Losonczi kedvelte a budapesti köztér kutatásainkat a hetvenes években, valamint a Mosonmagyaróvár és környékének arculatáról folytatott felvételeinket a nyolcvanas években. Gyakran emlegette, hogy fogunk még hasonlóval kísérletezni). Az 1992 és 1995 közötti kutatás eredeti címe: *Egy pesti negyed lakóinak története*. Tudomásom szerint összegző tanulmánya nem jelent meg nyomtatásban (*A polgárosodás nyertesei és vesztesei*), de eredményei, megfigyelései bekerültek a *Sorsba fordított történelem* (2005) című könyvébe.

Azokban az években tanultam meg Losonczitól, hogy mi a polgári kultúra, a polgári értékrend, és ami legalább ennyire fontos, annak a súlyát, amit az életút-interjúk alapján így fogalmazott meg: „Átélni, túlélni, megélni – élni”. A Terézváros kutatásból kitűnik, hogy ebben az időszakban én az *Emlékkavicsok, Holocaust a magyar képzőművészetben* című könyvemem dolgoztam, emléket állítva számos zsidónak minősített, tehetséges fiatal terézvárosi képzőművésznek, akik élete 1944-ben, 1945-ben ért véget. Tanulságos volt Losonczival a párhuzamos családtörténetekről beszélgetni. Az a nyitottság, a téma felé fordulás, elfogadás, ahogy ő megközelített bármit – és bárkit –, példamutató lehetett a környezetébe kerülőknek. Minden tanítvány megérdemelte egy olyan mestert, mint ő. Számomra a Terézváros kutatás még a fentiekén túl azért is szemlélet-meghatározó volt, mert egyértelművé tette, bizonyította a kvalitatív módszerek megbízhatóságát, hagyományos adatfelvétel nélküli érvényességét.

Losonczi írásmódja, nyelvi kifejezőtára, stílusa is megkülönbözteti a magyar szociológusok többségétől. Egyáltalán nem tudatosan visszafogott, száraz, de nem is szépirodalmi. Az esszéírás szabadsága jellemzi, az energiából, a mindennapokból, a kézzel fogható tényekből induló absztrakció, már-már művészi (zenei, táncos) igényesség. Igényes intellektus, megalapozott műveltség, a szociológiai tudományos gondolkodás mellett pszichológiai, esztétikai, filozófiai ismeretek. Mindent tud az emberi lélekről, a teremtett környezetről, az úgy nevezett „valóságrol”, mondták, akik együtt dolgozhattak vele. Egyszerre volt szigorú és elfogadó, megértő, érző és elemző, aprólékos megfigyelő és tágra nyitott szemű értelmező. A

szociológiai szakkönyvek, tankönyvek többségének olvasása nehézkes, gyakran nehezen feldolgozható. Losonczy érthetően, a befogadást, értelmezést segítő módon fogalmazott. Sajnos, nem kapta meg a lehetőséget, hogy egy egyetemi tanszéken utódokat neveljen, de a vele együtt dolgozók közül többeknél felfedezhető a másként gondolkodás hatása. Ebben talán annak is volt szerepe, hogy ő nem abban a német orientációjú tudományos nyelvben volt otthonos, mint generációjának többsége és nem az angolt választotta közvetítő nyelvként, mint a következő generációk. Differenciáltan, kiváló kiejtéssel beszélt franciául. Valahogy ez illetl alkotához, a művészethez való vonzódásához. Már a 60-as, 70-es években tudni lehetett, hogy Losonczy preferenciáiban kiemelkedő szerepük volt a francia szociológusoknak. Saját korosztályom leendő szociológusaira, főleg, akiket Vitányi Iván gyűjtött maga köré a *Valóság* szerkesztőségében 1968 körül, utána Lukács György magyar és keletnémet társadalomtudósai, filozófusai hatottak erősen, mintegy ezt ellensúlyozta Losonczy francia orientációja: Marcel Mauss francia antropológus és leginkább Bourdieu. Bourdieu kulturális tőke, habitus és mezőelmélete meghatározó volt a hatvanas évek végén, hetvenes évek elején kibontakozó hazai művészetszociológiában.

A Bourdieu tanítványokkal és a folyóiratokkal létrejött kapcsolataink megerősítették az igényt, hogy az 1963-ban alapított Magyar Szociológiai Társaságon belül létrehozzuk a művészetszociológia szekciót. Az egyre aktívabb közönségszociológiai és műbefogadási folyamatok mellett Losonczy Ágnes, Vitányi Iván és Józsa Péter aktív támogatására számíthattunk. Losonczy részt vett az alakuló üléseken, a tisztségviselők kiválasztásában, a programok kialakításában. Ő maga is tartott előadásokat zeneszociológiai kutatásairól és a mindennapi élet, életmód, lakáskultúra és a művészeti szükséglet, befogadás összefüggéseiről. Abban, hogy a kezdeti időszakban a fő kutatási terület a befogadás lett, azaz:

kik mire használják a művészeteket, Losonczinak meghatározó szerepe volt. (És itt kell elmondanom, hogy messzemenően támogatta művész- és műalkotás centrikus kutatásainkat.)

Zárásként még a 2009-ben megjelent, az időről írott esszékötetéről: Losonczy akkor a 81. évében volt. Sokakat meglepett ez a kötet. Engem nem. Közös egyetemi munkáink (elsősorban az OTDK Társadalomtudományi Szekcióban a hallgatókkal folytatott derűs, biztató beszélgetései során figyeltem fel arra, hogy az idővel való dilemmái (dilemmáink) milyen gyakran válnak az egymásra figyelő párbeszéd témájává. Mintha az időződő társadalomtudóst és a tudomány felé lépkedő hallgatókat épp a társadalmi és egyéni idő – annak végessége és végtelensége – kötötte volna össze. A helyszínek vidéki egyetemek: Keszthely, Esztergom, Pécs, Eger stb., és ez a körülmény is mintha erősítette volna a körülményeken, környezeten, adott téren felülemelkedve párbeszédünkben az idő fogalmának kikerülhetetlenségét. Losonczy Ágnes szakmai elismertségét a zeneszociológiai és az életmódkutatásokkal alapozta meg (hatvanas és hetvenes évek), majd meghatározó kutatója az egészségügynek. Tanítványai közül többen úgy tapasztaltuk, hogy saját életidejének előrehaladtával egyre inkább az egyéni létezés összetevői foglalkoztatták, szükségszerű volt, hogy eljusson az idő kutatásához. Öt évtizednyi kutatás, elemzés volt mögötte, mire elérkezett *Az ember idejéhez*. 1989-ben, mikor megjelent az *Ártó-védő társadalom* című könyve, vitairata, először beszélgettünk az idő meghatározó szerepéről az egyén életében és a társadalomban. Losonczy 61 éves volt, én 45. Eszembe sem jutott idős embernek látni őt. Ám akkor fogtam fel, hogy Losonczy azért olyan, amilyen – szinte mindenkit elbűvölő, lenyűgöző –, mert sugárzott belőle annak a biztonsága, tudása, hogy az élet maga a csoda.

Könyvei, kutatásai, akár csak ő maga, az életerő forrásai.